

OSMANLI EYALET SINIRLARI, Şİİ FEDERALİZMİ VE IRAK'TAKİ ENERJİ ANLAŞMAZLIĞI

Iraklı Şiiiler hiçbir zaman kayda değer bir ayrılıkçı proje ortaya atmadı.

Osmanlıların doğu eyaletlerinin ülke içi sınırları, yani Musul ve Bağdat eyaletleri arasındaki eski sınır, tarih boyunca uluslararası ilişkilerde çok büyük bir önem taşımıştır. Ancak geçmişte Bağdat'ı Basra'dan ayırmış olan bu hat –hem Irak'ın iç politikasında, hem bölgedeki aktörlerin daha geniş anlamdaki güç sahibi olma mücadelelerinde ve en az bunlar kadar enerji kaynaklarına ilişkin jeopolitik çatışmalarda bir unsur olarak— gelecekte de geçmişteki kadar önemli olabilir. Irak

Parlamentosunda yeni federalizm yasası konusunda yapılan hararetli tartışmalar şimdiden gösteriyor ki bu çok eski sınır hattı, bölgesel duyarlılıklarla ilişkili ve bu duygular belli konularda bazı Şii grupları başka Şii gruplarla karşı karşıya getiriyor.

Bilinmeyen sınır

Osmanlı dönemindeki Basra-Bağdat sınırına ilişkin belki de en kayda değer husus şudur: Günümüzde Irak'ı inceleyen analizciler arasında bu sınırın tam

* Bu yazıyı Stratejik Analiz için kaleme alan Sayın Visser, modern Orta Doğu'nun tarihteki devlet sistemleri, bölgesel hareketler, şehir devletleri politikaları ve siyaset histografyası üzerine çalışmaktadır. Metnin Türkçe'ye çevirisini ASAM Başçevirmeni Gül Aral gerçekleştirmiştir.

olarak nereden geçtiğini bilenlerin sayısı şaşılacak kadar az. Özellikle Avrupa ve ABD'deki uzmanlar sanıyor ki, Osmanlı'nın Basra eyaleti kabaca Irak'ın

İki farklı Şii federalizm vizyonunu benimseyenler arasında rekabet olmasına şaşırılmaması gerekir. Güneyde ayrı bir mini-bölge oluşturulması halinde Irak'taki Şiiilerin büyük çoğunluğu kendilerini ana petrol bölgesinin dışında bulacaktır. Bunun yerine daha kapsamlı bir Şii üst-birimi kurma vizyonu gerçekleşirse petrol geliri paylaşımı daha adil olacak ve geleneksel olarak İran ile güçlü bir ilişkisi olan parti durumunu sağlamlaştıracaktır.

günümüzde Şiiilerin çoğunlukta olduğu kesimlerinden oluşuyordu. Batılıların Osmanlı İmparatorluğu'nun idari bölgelerini göstermek üzere hazırladığı haritaların çoğunda Bağdat ve Basra eyaletleri arasındaki sınır Bağdat'ın hemen güneyinden geçen düz bir çizgi ile gösterilir. Eserleri yayınlanmış saygın bazı akademisyenler ve medya mensupları da bu yanlış izlenimi sürdürme eğilimindedir.

Gerçekte ise Osmanlı döneminde Irak'taki Şiiilerin büyük kısmı Bağdat eyaletinde yaşıyordu. Basra ile Bağdat arasındaki sınır genellikle zannedilenden çok daha güneyden geçmekteydi; yani Osmanlı devrinde uzun dönemler boyunca Nasırıye'nin kuzeyinden Amara'nın kuzeyine doğru uzanan bir sınır hattı vardı. Bunun sonucunda da günümüzde Irak'ın Şii bölgeleri sayılan yerlerin -ki bunlara Şiiiler için çok önemli olan Necef ve Kerbela gibi türbe-kentler de dahildir- büyük kısmı kaderlerini tarihsel olarak Basra'dan çok Bağdat'a bağlamış, kendileri için Bağdat'ı "merkez" sayma eğiliminde olmuşlardır.

İslam'ın ilk günlerinden beri (tabii böyle bir ilin var olduğu dönemlerde) "Basra ili" sözü ile kastedilen şey, Bağdat'a doğru kuzey yönünde uzanan daha geniş bir birim değil sadece Körfez kıyısındaki Basra kenti ve onun hemen yakınındaki aşiret hinterlandı olmuştur. Hilafet dönemlerinde Basra daha sonra Şiiilerin kutsal saydıkları kentleri barındıracak olan Kufe ilinin zıt kutbu durumundaydı. Basra birkaç kez daha büyük bir alanı kapsayacak şekilde genişletildiyse de bu genişleme ya güney yönünde Körfez'deki Arabistan kıyıları boyunca ya da kuzeydoğu yönünde Dicle boyunca oldu. Genellikle ulaşılması güç Fırat nehri dolayları ise Bağdat'ın doğrudan hakimiyetinde

yetinde olmasa bile nüfuz bölgesinde kaldı. Tarihte Irak'ın orta bölgeleri ile güneydeki Basra'yı aynı siyasal çatı altında birleştirmek için kayda değer bir tek girişimde bulunuldu. Yirminci yüzyıl başlarında Hille'deki yarı-özerk Mezyedid bedevi emirliğinin başını çektiği bu projeden, Basra kentinin oldukça şiddetli karşı çıkması üzerine başlangıcından kısa bir süre sonra vazgeçildi.¹

Bu coğrafi-siyasi kalıplar bölgenin 1534'te fethedilmesinden sonra Osmanlı idaresi altında geçen ilk birkaç yüzyılda da devam etti. O dönemde Osmanlı'nın Basra eyaletinde hareketlilik sağlayan en önemli etken köklü bir yerleşik merkez olan Basra kenti ile kentin hemen kuzeyindeki bölgelerde yaşayan Ceza-yir ve Müntefik aşiret güçleri arasındaki mücadeleydi. Bölge içi istikrar nadiren sağlanabiliyordu ama onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda bu delta alanında kısa ömürlü olsa da bazı yarı-özerk beylikler kurulabilirdi. Bunların yöneticileri arasında Osmanlılarla bütün bağları koparmayı ve bunun yerine Avrupa devletleriyle bağ kurmayı düşünen kentli Afrasiyab Hanedanı ve Müntefik Sa'dun klanının, Basra kenti halkını huzuru ve güvenli bir ticaret ortamını sadece kendilerinin sağlayabileceğine ikna için birçok kez girişimde bulunan aşiret liderleri de bulunmaktaydı.² Ancak, bu siyasî oluşumların hiç biri Dicle ile Fırat'ın birleştiği yer olan Kurna'nın ötesine geçecek kadar kuzeye uzanamadı. Basra'nın bu "dar alanlı il" olma geleneğini 1880'lerde canlandıran Osmanlı yöneticileri, Basra ilini Fırat kıyısındaki Nasırıye ile Dicle kıyısındaki Amara ve daha aşağıda Körfez'in üst başındaki Basra arasında kalan (ve günümüzde Suudi Arabistan toprağı olan Hufuf'a kadar bir uzantısı olduğu varsayılan) üçgen şeklindeki bir toprak parçası olarak resmen tanımladı. Böylece Basra iline nihai şekli verilmiş oldu.

Petrol Sınırı

Basra ile Bağdat arasında Osmanlıların belirlemiş olduğu sınır sadece bölgedeki Şiiiler içinde bölünmelere yol açmakla kalmadı. O zamanlar kimse bilmiyordu ama bu iki eyalet arasındaki sınır aynı zamanda bölgedeki farklı jeolojik özelliklere sahip alanları da birbirinden ayırıyordu; yani bölgedeki hidrokarbon rezervlerinin neredeyse hepsi Basra tarafında kalmıştı. Ancak yirminci yüzyıl başlarında bu husus önemli sayılmıyordu.

Basra, Bağdat ve Musul 1920'de İngiliz mandası altında ortak bir yönetim altında bir araya getirilince, Basra'daki Şiiiler de dahil, bu ülkenin petrol

El Hakim'in başkanlığındaki Irak İslami Devrim Konseyi, geleneksel olarak İran'a yakınlığıyla biliniyor ve Şii Federe Devleti projesini savunuyor.

bölgelerinde yaşayanlar Irak'taki yeni milliyetçilik ruhunu ve üniter devlet modelini kolayca benimsediler. 1930'larda Basra'da petrol arama çalışmaları başladığında Irak'ta güçlü bir üniter devlet geleneği bulunmaktaydı ve petrol genelde -özellikle ister Şii ister Sünni olsunlar Arapların yaşadığı bölgelerde- ulusun tümüne ait bir kaynak olarak sayılmaktaydı. Zaman zaman Kerkük petrolünün "Kürtlerin" olduğu iddia edilse de, Basra petrolü konusunda Araplarca buna koşut herhangi bir sahiplenme iddiasında bulunulmuyor, hem rejim hem de muhalefet yanlıları Basra petrolünden her zaman ortak ulusal bir değer olarak söz ediyordu.³

1991'deki Körfez Savaşı'ndan bu yana dikkatler giderek Irak'ın petrol yatakları ile kimlik politikaları arasındaki ilişkiye çevrildi. Ancak, "Basra ilini" her zaman "Şiiiler" ile özdeşleştiren medya ne yazık ki bu konuda da meseleyi fazla basitleştirmek yolunu seçti. Günümüzde Irak'tan gönderilen haberlerde

genellikle Bağdat'ın güneyindeki her karış topraktan petrol ve doğal gaz fışkırdığı varsayımı kamuoyuna yansıtılıyor. Gazeteciler çoğu zaman "Irak'ın muazzam enerji kaynaklarına sahip Şii bölgesi" şeklinde ibareler kullanıyor ve bazı gerçekleri göz ardı ediyorlar: Petrolün büyük kısmı aslında "çok daha güneyde" bulunmaktadır ve petrol yatakları Şii hakimiyetindeki alanlara eşit bir şekilde dağılmamıştır. Günümüzde petrol elde edilen ve ileride petrol verebilecek sahaların en önemlileri tümüyle Basra, Amara ve Nasırıye yakınlarındadır.⁴

Şii Federalizmi ve Sınır Meselesi

Osmanlı dönemindeki Basra eyalet sınırının günümüzde yeniden önem kazanmakta oluşunun nedeni basittir. Irak'ın uzun yıllar devam etmiş olan üniter devlet geleneğine rağmen 2003'ten bu yana bir zamanlar Osmanlı'nın Basra eyaleti olan bölgede yaşayan halk, bölgenin jeolojik yapısına giderek daha fazla ilgi duymaya başlamıştır. Bu halk, 2004 yılın-

da bir federal bölge oluşturma girişiminde bulunan ilk Şii grup olmuştur: Basra, Dikar (Nasırıye) ve Maysan (Amara) illeri el ele vererek tek bir güney

Şiiler, hiçbir zaman Irak'la bağların tümüyle koparılıp sadece kendi mezheplerinin mensupları için ayrı bir devlet kurulmasını öngören kayda değer ayrılıkçı bir proje ortaya atmamıştır. 1920'lerde Basra'da ayrılıkçı bir akım ortaya çıkmışsa da bunun başını çekenler Sünni Arap, Hristiyan ve Yahudi tacirler olmuştur. Günümüzde bu konularda yorumda bulunanlar çoğu zaman "Irak" kavramını "Iraklı milliyetçilerin propagandasından ibaret" sayarak bir kenara atıyor

federe bölgesi oluşturma girişimini başlattı. *İklım el-cenub* yani Güney Bölgesi adı verilen bu proje uzun süre ihmal edilmiş olan güney bölgesini yeniden yüksek bir yaşam düzeyine kavuşturmayı amaçlıyordu. Bu da petrol sanayisinden sağlanan muazzam gelirin bir bölümünün bölgeye verilmesini sağlayarak gerçekleştirilecekti. Başlangıçta bu üç ilin bir tek federe birim oluşturma fikrine hem laiklik yanlıları hem de İslamcılar ilgi duydu; 2005'ten bu yana ise küçük çapta bir "güney" bölgesi taraftarlarının başını çekenler (Basra ve Amara'da güçlü durumda olan) Fadila Partisi'nin üyeleri ve bu üç ildeki aşiretlerdir.⁵ (Bunlara ilaveten Amara iline hakim olan "bağımsız düşünceli" Sadr taraftarı hizipler de bölgesel projelere en azından sempati duymaktadır.)

Federalizmin bu bölgesel çeşidini Ağustos 2005'te ortaya çıkan ve mezhep ayrılığı esasına dayanan "rakip" proje ile karıştırmamak gerekir. Ağustos 2005'te Irak İslami Devrim Konseyi (İİDK) şu fikri ortaya attı: Çok daha büyük çaplı bir siyasi oluşum gereklidir. Bu oluşum Bağdat'ın güneyinde nüfusunun çoğunluğu Şii olan illerin hepsini kapsamalıdır. Bu dokuz il bir tek birim haline getirilmelidir. (Daha önceki projeden ayırt edilebilmesi için bu projeye *İklım El Vasat Va El-Cenub* yani "Orta Ve Güney Bölgesi" adı verildi. Bu isim aynı zamanda Irak'ta yaşayanların Necef çevresindeki Fırat bölgesini genellikle "güney" değil "merkez" ya da "orta" bölge olarak adlandırma eğilimini yansıtıyor.) İİDK'nın "Şii Federe Devleti" vizyonunun ana propaganda unsuru; federal bir yapının aşırı eğilimli Sünnilerin Şiilere yönelttikleri terör saldırılarının kontrol altına alınmasını sağlayabileceği savı idi.⁶

Konunun jeopolitik boyutunu ve çok zengin petrol yataklarını ilgilendirmesi nedeniyle bu iki farklı Şii federalizm vizyonunu benimseyenler arasında rekabet olmasına şaşdırmamak gerekir. Güneyde ayrı bir mini-bölge oluşturulması halinde Irak'taki Şii-lerin büyük çoğunluğu (ki bunlar söz konusu bölgenin kuzeyinde yaşamaktadır) kendilerini ana petrol bölgesinin dışında bulacaktır. Bunun yerine daha kapsamlı bir Şii üst-birimi kurma vizyonu gerçekleşirse Şiiler arasında kişi başına düşen petrol geliri paylaşımı daha adil bir şekilde olacak ve geleneksel olarak İran ile güçlü bir ilişkisi olan parti (İİDK) durumunu sağlamlaştırırken, halen güneyde yerel yönetime hakim durumdaki daha küçük hizipler zemin kaybedecektir.

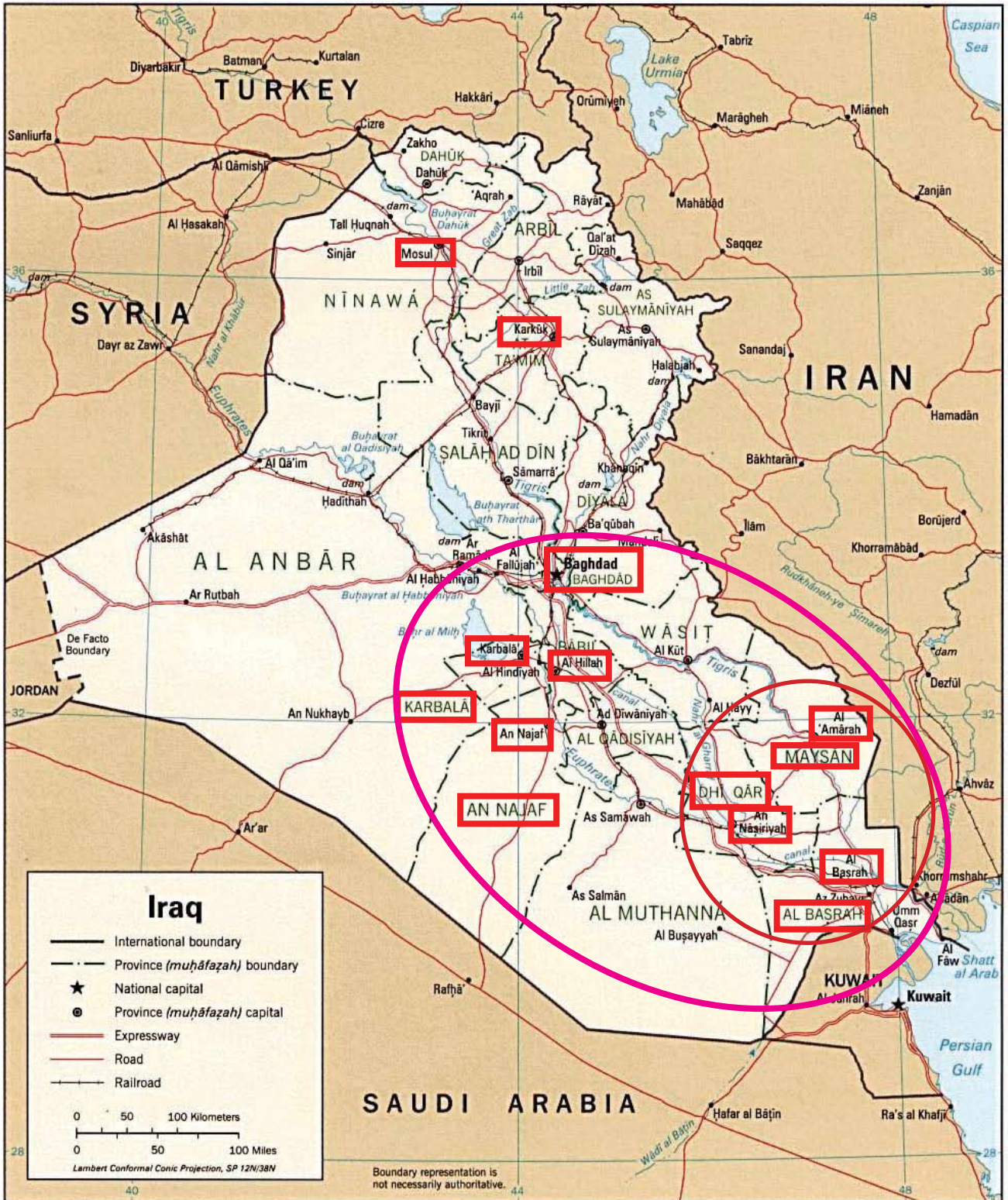
Özellikle Birleşik Irak İttifakı'nda bazı iç sürtüşmelere yol açtığı için duyarlılık yaratan bu gerginliğin üzerini örtmek için hayli çaba harcanmışsa da aslında gerilim kuşkusuz günümüzde de devam etmektedir. Bunun belirtilerinden biri Nuri El Maliki'nin Mayıs 2006 sonlarında Basra'yı ziyaret etmesi oldu. Bu çarpıcı adım görünüşte "suç çeteleriyle mücadele" ve bunun yanı sıra "yerel düzeyde Şiilerle Sünniler arasındaki gerginliği gidermek" için atılmıştı ama ziyaretin ana nedeni muhtemelen başka bir konuyla ilgiliydi: Güneyde sadece üç ili kapsayan küçük çapta bir birim oluşturulmasını savunan Fadila Partisi ile Bağdat ve Necef'teki taraftarlarıyla birlikte tek bir Şii mega-kantonu kurulması vizyonunu benimseyen İİDK arasında Basra'da sürüp giden şiddetli mücadele.⁷

Irak'ta Osmanlı'dan Miras Kalan İkinci Özellik

Ancak sadece Osmanlı dönemindeki eski Basra-Bağdat eyalet sınırına ve günümüzde Şii federalizminin iki farklı çeşidi arasındaki rekabete odaklanırsak Irak ve Şii tarihindeki bazı önemli eğilimleri gözden kaçıırız. Bu konuda da Osmanlı ve ondan önceki İslam yönetimlerine ilişkin tarihî bilgiler bize günümüze kadar ulaşabilmiş bazı akım ve kavramlara dair ipuçları verecektir.

Bunların arasında belki de en çarpıcı olanı "Irak" kavramıdır. Günümüzde Irak hakkındaki yorumlarda eski Basra ilinin coğrafi sınırlarına ilişkin yanılgıya ilaveten neredeyse onun kadar yaygın başka bir yanılgıya daha rastlanıyor. Bu yorumcuların birçoğu sanki eskiden "Irak" diye bir coğrafi ve tarihî varlık yokmuş da bu Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Mezopotamya'da nehir kıyılarında yaşayan halka zorla kabul ettirilmiş yepyeni bir kavrammış

Harita içindeki işaretler makale sahibine ait değildir. Genel bir fikir vermesi için yapılmıştır.

gibi davranıyor. Gerçekte ise bu eskiden beri var olan bir kavramdır.

Şiiilerin maruz kaldığı vahşi terör kampanyası haklı olarak Şiiilerin kendi kabuklarına çekilmesine ve böylece yeni çıkmış olan "tek bir Şii federe kantonu" fikrinin taraftar kazanmasına yol açabilir. Son zamanlarda böyle bir kanton isteyen İİDK politikacılarının Birleşik Irak İttifak üyesi ve kendileri gibi Şii olan seçkin politikacılardan giderek daha fazlasını, sonunda bu konuda kendi saflarına geçmeye ikna edebildiklerini gösteren işaretler alınıyor.

İslam'ın ilk günlerinde Basra ile Kufe idari bakımdan birbirinden ayrı olmakla birlikte bunların üzerinde daha yüksek düzeyde bir idari birim de mevcuttu ve Irak adı verilen bu birim nehir kıyılarından daha içerilere doğru uzanıyordu. Bu birim kuzeyde en azından Tikrit'e kadar uzanıyordu ve Tikrit'in de kuzeyinde Cezire adı verilen bir başka il vardı. Abbasiler döneminde halifelik Bağdat'a taşınınca iktidarın kullanıldığı ana merkeze çok yakın olduğu için bu bölge adeta devasa bir başkent parçası durumuna geldi. Daha güneyde Basra dolaylarında isyanlar olduğu doğrudur. Bunlar genelde halifeye karşı olan dinî akımlarca başlatılan ayaklanmalardır. Bunlar arasında dokuzuncu yüzyıldaki Afrikalı esirlerin isyanı ve daha sonra halifeye meydan okuyan Haricilerin irili ufaklı isyanları sayılabilir. Buna karşılık birçok kez Bağdat'tan yardım ve kurtarma amacıyla asker gönderildiği de olmuştur. Bu seferler genellikle bölgedeki insanların yerel yöneticilerinin keyfi ve aşırı davranışlarından bezerek ısrarla halifeden asker göndermesini istemeleri üzerine düzenlenmiştir.⁸

Irak kavramı 1250'de halifeliğin kaybedilmesinden sonra da var olmaya devam etti. Aslında onüçüncü ve ondördüncü yüzyıllardaki Moğol yönetimi altında Irak uzunca sürelerle uygulamada bir bütün, yani tek bir birim olarak kabul edildi.

Osmanlı döneminde ise özellikle onyedinci yüzyılda maceracı Afrasiyab'ın önderliğinde Basra'da özerklik özelemlerinin ne kadar tehlikeli olabileceği görüldükten sonra Babialı de 1700'lerin başlarında Bağdat ile Basra arasında bir birliklilik duygusu

yaratmaya çalıştı. Bağdat'ta üslenerek 1747'den 1831'e kadar bölgeyi yöneten yarı-özerk Memlûkler döneminde ve özellikle Büyük (Vali) Süleyman zamanında bu proje sürdürüldü ve güçlendirildi. Büyük Süleyman'ın "büyüklüğü" de aslında bu bölgeye getirdiği nispi istikrar ve refahla ilgiliydi. O dönemdeki "Irak" 1921'de kurulacak olan çağımızın Irak devletiyle hemen hemen aynı alanı kapsıyordu. O dönemde Musul "teknik olarak" ayrı bir idari birim olarak kalmışsa da Musul kentinin dışındaki kırsal alanların büyük kısmı Bağdat'ın nüfuzu altında bulunuyordu ve aslında "Irak"ın hakim olduğu alan kuzeydeki Kürt bölgelerine hatta Mardin'e kadar uzanıyordu.⁹

Ondokuzuncu yüzyılda yani Osmanlı'nın bölgeye dönüşünde ise daha çok idari birleştirme değil ayırma görüldü. Musul'un bir dereceye kadar gerçek idari özerklik kazandığı dönemler oldu. Basra da sonunda bunu elde etti. Yine de Osmanlı yönetiminin son on yılına gelinceye kadar merkeze bağlı yönetim sistemini geri getirme çabaları eksik olmadı ve bu geniş bölgedeki belirli bazı idari ve askerî işlerin bir tek idari makam tarafından görülmesini sağlama girişimlerinde bulunuldu. Nazım Paşa önderliğinde yapılan ıslahat çalışmaları buna örnek olarak gösterilebilir. Nazım Paşa Basra, Bağdat ve Musul'a ilişkin idari faaliyetlerde eşgüdüm sağlamakla görevlendirilmişti. 1910 yılına gelindiğinde yerel basına kendisinden "Irak'ın reformcusu" diye söz etmekteydi. Nazım Paşa çabalarından ancak sınırlı ölçüde sonuç almış olması genelde Mezopotamya düzlüklerinde yedinci yüzyıl başlarından 1914'e kadar olan dönemde en uzun süre varlığını hissettirmiş olan siyasi etkenin önemini azaltmaz. Bu etken Bağdat'ın çevre alanlarının her zaman memnun olmasalar da bölgenin en büyük güç merkezi olarak Bağdat'a bir şekilde boyun eğmiş olmasıdır.

Bu tarihî gerçekler göz önüne alınacak olursa ister Şii ister Sünni olsun bölgede yaşayanların yirminci yüzyılda "birleşik bir Irak" fikrini yadırgamamış olmasına şaşmamak gerekir. Yirminci yüzyılda Irak'ta yaşayan Şiiiler ile yeni kurulan Irak devletinin yöneticileri arasında devletin izlediği genel politikalar konusunda ciddi anlaşmazlıklar çıkmıştır. Buna rağmen Şiiiler, hiçbir zaman Irak'la bağların tümüyle koparılıp sadece kendi mezheplerinin mensupları için ayrı bir devlet kurulmasını öngören kayda değer ayrılıkçı bir proje ortaya atmamıştır. 1920'lerde Basra'da ayrılıkçı bir akım ortaya çıkmışsa da bunun başını çekenler Sünni Arap, Hris-

tiyan ve Yahudi tacirler olmuştur. Günümüzde bu konularda yorumda bulunanlar çoğu zaman "Irak" kavramını "Iraklı milliyetçilerin propagandasından ibaret" sayarak bir kenara atıyor. Halbuki bu kavram Fırat ve Dicle nehirleri boyunca uzanan toprakların geçmişinde en temel ve en uzun ömürlü temalardan biri olmuştur.¹⁰

Günümüzde Federalizm Konusunun Durumu

Günümüzdeki durum bütün bu farklı eğilimleri yansıtmaktadır. Bölgenin güney ucunda zengin petrol kaynaklarına sahip bir federe bölge kurulması vizyonu canlılığını koruyor ve Fadila Partisi, Birleşik Irak İttifakı tarafından bir sorun olarak algılanıp, İttifak'ın diğer üyelerinin baskısıyla karşılaşırsa da, hâlâ direnmeye muktedir görünüyor. Şimdiye kadar bu direniş belirgin bir İran karşıtlığı temeli üzerinde ve az da olsa "Irak vatanseverliği" duygusuna odaklanarak gerçekleştirildi. Maliki'nin Haziran 2006'da Basra'da giriştiği güvenlik harekâtından sonra bile Fadila, bölgenin yeni polis müdürünün kim olması gerektiği konusunda Bağdat ile tartışmaya devam etti ve Maliki'yi daha da kural

Muktada El Sadr yanlısı Şiiler, Irak milliyetçisi olarak biliniyor ve federalizme karşı çıkıyor.

dışı yöntemler kullanmak zorunda bıraktı. Böylece Maliki Ağustos ayında ani bir kararla Basra için Bağdat'tan atanmış kişilerin denetiminde bir "güvenlik kurulu" oluşturdu. Üstelik, açıkça görülüyor ki güneydeki bölgeselci eğilime gelen destek sadece bir ya da iki siyasi hizbin verdiğiyle sınırlı değil. Öte yandan Ağustos 2006 başlarından bu yana Dikar'da aşiretlerin düzenlediği bazı gösteriler yapıldı ve bu gösterilerde Osmanlı'nın eski Basra vilayetine aşağı yukarı denk gelen bir alanda üç ilin birleştirilmesiyle bir federe bölge oluşturma fikri desteklendi. Bu fikre Maysan'daki aşiret liderlerinden de destek geldi.¹¹ Bu çeşit bir güney vizyonunu destekleyenlerin görüşlerini bu vizyona denk düşen köklü bir tarihî mirasa dayandırmak gibi bir avantajları var. Bu yüzden de kendilerini gölgede bırakmak, sürgünden ülkelerine dönmüş Bağdat'ta üslenen Şiilerin çoğunun düşündüğünden daha güç olacaktır.

Mezhep temeline dayalı tek bir kanton kurulması planı ise henüz bir yıl önce ortaya atıldı. Bu planın taraftarları birleşik bir Şii federe devleti kurulmasının terörle mücadeleyi kolaylaştıracağını savunuyor ki Şubat 2006'da Samarra'da meydana gelen patlamadan sonra bu görüşün daha fazla önem kazandığı açıktır. Ancak, Davaa ileri gelenlerinden (bunlar geleneksel olarak üniter devletin azimli savunucularıdır) bazılarının artık Şii federasyon projesine eskisinden daha sıcak baktığını gösteren ilginç işaretler olsa da, Şii ulemanın daha yüksek kademelerindeki kişilerin projeyi desteklememesi, projenin taraftarları için sorun olmaya devam etmektedir. Ulema 2005'te kerhen de olsa yeni Irak Anayasasını kabul etmekle genel bir ilke olarak federalizmi en azından dolaylı olarak kabul etmiştir. Ayrıca bir süre önce en üst düzey din adamlarından en azından biri (Muhammed Said El Hakim) büyük çapta ademimerkezilikten açıkça olumlu bir kavram olarak söz etmiştir.¹² Ancak bu, mezhep temeline dayalı bir federe devlet oluşturulması için önerilen belirli bir projeye destek verildiği anlamına gelmemektedir. Ulema federal devlet kurulmasını isteyenlerin ısrarlı çağrılarına rağmen böyle bir destek vermekten kesinlikle kaçınmaktadır. Aslında daha alt düzeydeki ulema arasında bile İİDK'nın görüşlerinin yayılmakta olduğunu gösteren pek fazla belirti yoktur. Sadece eskiden beri bu örgüte yakınlığı ile tanınan bazı vaizler bu görüşleri desteklediklerini göstermektedir. Muhammed Bekir El Hakim'in katlinden sonra kendisini anmak için Ağustos 2006'da Bağdat'ta düzenlenen gösterilerde federalizm yanlısı propaganda yapılmışsa da ertesi gün Sadr yanlıları

nın düzenlediği gösterilere katılan onbinlerce belki de yüzbinlerce insan bunu gölgede bırakmıştır. Muklada El Sadr yanlılarının büyük çoğunluğu (Maysan ve Basra'daki kendilerine gevşek bağlarla bağlı "şubelerinin" küçük çapta bölgecilik akımlarına bir ölçüde ilgi göstermesine rağmen) Irak milliyetçisidir. Sadr grubundan kopmuş olan daha küçük bazı muhalif gruplar da benzer görüşler ifade etmektedir. Bunlara örnek, son zamanlarda sesini daha çok duyurmakta olan Mahmud El Hasani El Sarkhi taraftarları gösterilebilir. Hatta bu gruplar şimdi belki de Muklada El Sadr'ın destekçilerinden çok daha ateşli bir şekilde federalizme karşıdır. Bu gruplar propaganda faaliyetleri sırasında "Irak vatansızlığı"na alternatif olarak başka bazı sembolik odak noktaları ortaya attığı ölçüde, bu grupları harekete geçiren etkenin güney Irak'ı birden bire petrol üreten Körfez ülkelerinden birine dönüştürmek arzusundan çok Arap milliyetçiliği ve İslami evrensellik (Kudüs, Filistin ve Lübnan) olduğu görülüyor. Irak'taki Şii ulemanın en ileri gelenleri de bu tavrı yansıtıyor. Bunlar arasında öne çıkan Büyük Ayetullah Ali El Sistani Irak'ın bölünmezliğini vurguluyor. Temmuz 2006'da El Sistani 2003'ten beri ilk kez Irak'taki siyasi durum konusunda kendi imzasıyla bir resmî bildiri yayınladı ve ülkenin ulusal bütünlüğünün korunmasının ve çeşitli etnik-dinî unsurlar arasında uyum sağlanmasının büyük önem taşıdığını belirtti.¹³ Bu görüş Irak'ta büyük halk kitlelerini etkilemeye devam ediyor. Samarra'daki

patlamanın ve onu izleyen mezhepsel şiddet olaylarının üzerinden aylar geçtikten sonra bile Kerbela gibi önemli Şii kentlerinde yaşayan halkta, federalizme karşı kayda değer çapta bir çekince olduğu bildiriliyor.¹⁴

Sonuç

Şiiilerin maruz kaldığı vahşi terör kampanyası haklı olarak Şiiilerin kendi kabuklarına çekilmesine ve böylece yeni çıkmış olan "tek bir Şii federe kantonu" fikrinin taraftar kazanmasına yol açabilir. Son zamanlarda böyle bir kanton isteyen İİDK politikacılarının Birleşik Irak İttifak üyesi ve kendileri gibi Şii olan seçkin politikacılardan giderek daha fazlasını, sonunda bu konuda kendi saflarına geçmeye ikna edebildiklerini gösteren işaretler görülüyor. Ancak eğer Iraklı Şiiilerin tarihindeki iki ana tema (yani Basra'nın bölgeselciliği ve Bağdat'ın daha büyük çapta bir Irak çerçevesinde bir çekim merkezi oluşu) daha onyıllarca ve yüzyıllarca etkilerini göstermeye devam ederse ve tümüyle Sünni ve tümüyle Şii iki bloğun var olacağı ve bu iki blok mensuplarının birbirinden ayrı iki bölgede yaşayacakları yeni bir Irak kurmak isteyenlerin yolunda engeller çıkarmayı sürdürürse, bu durum tarihçileri hiç şaşırtmayacaktır. Bazı analizcilerin "Şii Hilal" dedikleri İran'dan Lübnan'a kadar uzanan bölgede görülen bu "çatlak" gelecekte özellikle dünyanın en büyük rezervlerinden birine sahip olan Basra'daki petrolün kontrolü açısından çok önemli jeopolitik sonuçlar doğurabilir. ■

Dipnotlar

- 1 Bkz. Abd al-Jabbar Naji, *Al-Imara al-mazyadiyya*, Basra, 1970.
- 2 Afrasiyab Emirliği için bkz. Muhammad al-Khal, *Târîkh al-imara al-afra-siyabiyya*, Bağdat, 1961; Sâdun'lar için bkz. Ali al-Sharqi, *Dhikra al-sâdun, aw, târîkh batal al-radhiya wa-al-ikblat*, Bağdat, 1929, ss. 5-47.
- 3 "Centralism and Unitary State Logic in Iraq from Midhat Pasha to Jawad al-Maliki: A Continuous Trend" 22 Nisan 2006, <http://historiae.org/maliki.asp>
- 4 Kamil al-Mehaidi, "Geographical Distribution of Iraqi Oil Fields and Its Relation with the New Constitution", *Revenue Watch Institute*, Mayıs 2006, bulunabileceği adres: <http://www.iraqrevenuewatch.org/reports/052706.pdf>
- 5 Bu eğilimin ilk kez dışa vurulduğu metinlerden birini okumak için bkz. *Al-Mada*, 16 Ekim 2004.
- 6 İİDK'nın mezhep temeline dayanan bir federal yapı kurulması çağrılarının tipik bir örneği için bkz. Muhammad al-Wadi, "Al-fidiriyya hall sha'bi wa-qanuni najih", *El Adala*, 24 Temmuz 2006. İlginçtir ki günümüzde bu eğilimdekilerin söylemi ile 2004'te ortaya çıkan çok daha radikal (ve ayrıca daha marjinal) bir ayrılıkçı akımın söylemi birbirine benzemektedir, bkz. Reidar Vissel, "Shiite Separatism in Iraq: Internet Reverie or Real Constitutional Change?", *NUPI Paper* 686, Ağustos 2005, bulunabileceği adres <http://historiae.org/shiseparatism.asp>
- 7 Bu mücadelenin askerî ve güvenlik boyutları için bkz. "Al-Milishiyat tuhar-ribu al-naft min 8 mawani' sirriya", *El Zaman*, 20 Mayıs 2006.
- 8 Irak tarihine böyle bir yaklaşımın örneği için bkz. Ondokuzuncu yüzyıl yazarlarından Ibn al-Ghamlas'ın eseri, *Wulat al-basra wa-mutasallimuha*, Alı al-Basri (haz.), Bağdat, 1962.
- 9 Stephen Longrigg, *Four Centuries of Modern Iraq*, Oxford, 1925, ss. 209-210.
- 10 Güney Irak'ta erken dönemlerdeki ayrılıkçı girişimlere ilişkin tarihî bilgiler için bkz. Reidar Vissel, *Basra, the Failed Gulf State: Separatism and Nationalism in Southern Iraq*, Berlin/New Brunswick, 2005.
- 11 "Tazahura fi dhi qar tatalibu bi iqamat iqlim al-janub", *El Zaman*, 5 Ağustos 2006.
- 12 Muhammed Said El Hakim'in Nefec bölgesindeki aşiret şeyhlerinin toplantısından sonra 10 Ağustos 2006'da yayınlanan basın bildirisi.
- 13 Sistani'nin ofisince yayınlanan 22 Jumada al-Thani 1427/18 Temmuz 2006 tarihli resmî bildiri.
- 14 "Al-aghlabiyya yarfiduna al-fidiriyya fi karbala wa-al-raghibun yuridunaha bi-aliat jadida", *El Sabab*, 5 Temmuz 2006.